

MEHMET BİRGİVİ (929-981/1523-1573)

Dr. Emrullah YÜKSEL

Bu yazımızda Müslüman Türk toplumunda İmamı Birgivi diye şöhret yapmış bulunan Mehmet Efendiden bahsedeceğiz.

Bizi bu konuyu ele almamıza birkaç amil sevketmiştir. Önce birçok tarihî Türk şahsiyetleri gibi Birgili Mehmet Efendi hakkında da ciddi bir araştırma yapılmamış olduğunu söyleyelim (1). Halbuki ecdadımızı tanıtmak hem tarihî bir görev, hem de milli kültürümüze hizmettir. Ayrıca Birgivi'nin tesir kudreti zamanımıza kadar gerek ilim adamları gerekse halk arasında muhafaza edilegelmiştir.

Bu bilginimizin şöhretinin nereden geldiğini ele almadan önce hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgi vermemiz uygun olacaktır.

A) Ecdadı :

Birgivi'nin dedesi Balıkesir'in Kepsüt nahiyesinin Bekteşler köyünde oturan İskender Efendidir (2). Babası zaviye ashabından

(1) Yapılan çalışmalar küçümsenmemekle beraber yalnız Birgivi'nin hayatı, «Vasiyetname» veya «Risâle-i Birgivi» nin bugünkü dile sadeleştirilmesi, «Tarikat-ı Muhammediye» nin tercümesi ve bibliografyasından ibarettir diyebiliriz.

«Les idées religieuses et politiques de Mehmed al-Birkéwi (929-981/1523-1573)» adlı 1972 de Paris'te verdiğim doktora tezime ise henüz Fransızcadır.

(2) Bak. Hoca-zade Abd el-Nasır (ölm. 990/1582), Risâle-el-ibadât el-navâfil, Süleymaniye Kütüphanesi, Kısım Kasideci-zâde Süleyman Sırrı, no. 698, varak 29b-31b; Nihal Atsız, İstanbul Kütüphanelerine göre Birgili Mehmet Efendi (929-981/1523-1573) Bibliyografyası, İstanbul, 1966, s. 1.

âlim bir zat olan Pîr Ali Balıkesir'de bir medresede müderrislik vazifesi yapıyordu (3). Pîr Ali'nin kabri Balıkesir'de olup civar halk tarafından ziyaret edilmektedir (4). Birgivî Mehmet Efendi'nin annesi hakkındaki bilgimiz isminin Meryem olduğunu bilmekten öteye gitmemektedir (5).

B) Doğumu ve Yetiştirilmesi :

Mehmet Efendi hicrî 929 Cemaziyevvel'in 10. günü olan Cuma günü (27 Mart 1523) Balıkesir'de dünyaya gelmiştir (6).

Önce babasından mantık ve bazı ilimleri okudu. Kur'an'ı Kerimi ezberledi. Babası onu devrin üniversitesi olan Semâniye Medresesi'nde yüksek tahsilini tamamlamak için İstanbul'a gönderdi (7).

Birgivî imtihanla Semaniye'ye girdi. Meşhur üstadlardan Ahizade Mehmet Efendi (8) (ölm.989/1581) ve Kadıasker Abdurrahman Efendinin (9) (ölm.1000/1591) talebeleri arasına katıldı (10).

Büyük bir gayretle Semâniyenin programını takip eden Birgivî, neticede parlak bir başarı ile icâzet imtihanını verip müderrislik payesine yükseldi (11).

(3) Esat İleri, İmamı Birgivî, İzmir, 1954, s. 3; Ali b. Bali (934-992/1527-1574), el-İkd el-Manzum fi zıkr afâzil el-Rûm, İstanbul Nuri Osmaniyeye, 2838/3316, varak 161-63; Peçevî (İbrahim), Tarih-i Peçevî, Matbaa-i Amire, 1283, 1, s. 467; Atâî, Hadikat el-Hakaik, İstanbul, 1268, 1, s. 179; Katip Çelebi, Mizan el-hakk, 1306, İstanbul, s. 121-22; Abd el-Ganî Nablusî, el-Had. el-Ned. Şerh el-Tar. el-Muh., İst., 1277, 1, s. 3; Mehmet Süreyya, Sicilli Osmanî, İstanbul, c. IV, s. 121. Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, 1333/1917, 1, s. 255; Kasım Küfrevî İslâm Ansiklopedisi Birgivî maddesi. 2. Cilt, İstanbul, 1961, s. 634-35.

(4) Bak. Esat İleri, a.g.e., s. 3.

(5) Bak. İsmail Niyazi, Şerh-i Niyâzi alâ Şerh el-Birgivî k'l-Konevî, Bulak, 1271, s. 332.

(6) Bak. İsmail Niyazi, a.g.e., s. 313.

(7) Bak. Atâî, Hadaik el-Hakâik, İstanbul Nuri Osmaniyeye Kütüphanesi, 3314, varak 112; Mehmet Ali Aynî, Türk Ahlakçıları, İstanbul, 1939, 1, s. 105; Esat İleri, a.g.e., s. 3.

(8) Bak. Atâî, a.g.e., varak 164.

(9) Bak. Atâî, a.g.e., varak 157.

(10) Bak. Ali b. Bali, a.g.e., varak 161; Peçevî, a.g.e., 1, s. 467; Atâî, a.g.e., 1, s. 179.

(11) Bak. M. Ali Aynî, a.g.e., s. 105-106; Esat İleri, a.g.e., s. 3.

Semâniyeyi bitirdikten sonra Birgivî, Kadıasker Abdurrahman Efendinin mülâzımı (12) oldu (13). Mezkûr Abdurrahman Efendiden ihtisas kazanarak bir müddet bazı medreselerde müderrislikte bulunduruldu (14). Birgivî, Abdurrahman Efendinin delâletiyle Kanuni Süleyman zamanında Edirne'de Kassam-ı askerî (15) mansıbını elde etti (16). Burada iken bir ara aynı vazifeyi icra eden Abdurrahman b. Seydi Ali (Kızıl Molla) nın derslerini takip etti (17).

Diğer taraftan Birgivî camilerde vaazlarıyla halka Allah'ın emirlerini tebliğ ediyordu. Tabiatı itibariyle çok dindar bir kimse idi. Takvası günden güne hayatına hâkim oluyordu. Müslümanların Kur'an ve Sünnete uymayan tavır ve hareketlerini gördükçe çok üzülüyordu. Memlekette halk arasında batıl itikatlar, bid'atlar ve dine uymıyan hareketler bir hayli çoğalmıştı. Kabirler üzerine türbeler inşa ediliyor, türbelerde altın ve gümüşten şamdanlarda devamlı mumlar yakılıyordu. Birgivî bunların israf ve haram olduğunu halka ilân ediyordu (18). Birçok kadılar rüşvet almadan halkın işini görmüyorlardı. Nüfuzlu adamların çocuklarına ehil ol-

(12) *Mülâzım* (İda.) Stajyer yerinde kullanılır bir tabirdir. Tanzimattan evvel bunun yerine «Şakirt» denilirdi. (İlm.) Medrese tahsilini bitirip «icazet» alanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. (Ask.) Askerlik Teşkilâtında yüzbaşından aşağı derecedeki zabıtlere verilen unvandı. Bak. M. Z. Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İkinci Basılış, İstanbul, 1971, c. 2, s. 611-12.

(13) Bak. Atâî, a.g.e., 1, s. 179.

(14) Bak. Atâî, a.g.e., 1, s. 179; M. Ali Ayni, a.g.e., s. 105-106; Esat İleri, a.g.e., s. 3.

(15) Kassam-ı askerî (ask.) Yeniçeri ocağı efrat ve zabitanından ölenlerin metrukâtına ait işlerle meşgûl olan hey'et arasındaki şer'î memur hakkında kullanılır bir tâbirdir. Ocak mensuplarından ölenlerin muhalefatı beyt-ül-malci ile bir kâtip, bir müfettiş ve bir de şer'î memur olan Kassam-ı askerî tarafından mühürlenir, paralarla satılan eşyanın bedeli deftere kaydedilerek ocakta «Kara Sandık» denilen sandıkta muhafaza edilir, sonradan çıkan varislerine verilir. (Bak. M. Z. Pakalın, a.g.e., c. 2, s. 210).

(16) Bak. Atâî, a.g.e., 1, s. 180; Bursalı M. Tahîr, a.g.e., 1, s. 253.

(17) Bu zat Amasyalı bir alimdir. İstanbul'da İbni Kemâl (ölm.1535) ve Sadi Çelebi (ölm. 1561) nin talebesi idi. 983/1575 te ölmüştür. Eserleri: *Hâşiye el-Kamûs*, *Hâşiye el-İmâye* ve *Şerh el-Hidâye*'dir. (Bak. Bursalı M. Tahîr, a.g.e., 1, s. 401).

(18) Bk. Birgivî, *Redd el-Kabriye*, Sül. Küt., Esad Efendi Kısım, 3780, v. 47b-68b.

madıkları halde ilmî rütbeler veriliyordu (19). Böylece memleket-
te cehalet gün geçtikçe yayılıyordu. Birçok taklitçi ve cahil şeyhler
memlekette türemiş, halkı kandırıyorlardı (20). Bazı hocalar
Kur'an okumak için bir ücret istiyorlardı ki, bu Birgivi'ye göre
çirkin bir bid'attı. O devirde zengin kimselerden çoğu paralarının
bir kısmını hayır işlerine vakfediyorlardı (21). Bu ise Birgivi'nin
fikrine göre haramdır.

C) Birgi'li Mehmet Efendi ile Ebussuud Efendi Arasındaki İhtilâf :

Mehmet Birgivi halkın dine uymayan yanlış hareketlerini ca-
milerde pervasızca söylüyor, onları Kitap ve Sünnete sarılmaya
çağırıyordu. Bilhassa para vakfının ve Kur'an okumak için ücret
almamanın tamamen aleyhinde idi. Ve bu meselelerde çok hassastı.
Bazı âlimlerin de bu konulara cevaz vermesi onu büsbütün çile-
den çıkarıyor ve küplere bindiriyordu. Hatta o devrin şeyhülislâmı
Ebussuud Efendi (1490-1574), 952/1545 tarihinde İmam Züfer'in
kavline ve âdete binaen para vakfının caiz olduğuna dair bir risale
yazmış ve bir fetva vermişti (22). Bu çeşit şeylere tamamen karşı
olan Birgivi önce 967/1560 da «İnkâz el-Hâlikîn» diye bir risâle ile
Züfer'e nisbet edilen bu kavlin zayıf olduğunu ileri sürerek Ebus-
suud'un fetvasını reddetti ve hiçbir kimse para vakfının meşrulu-
ğuna izin veremez dedi (23). Birgivi 972/1565 de «İkâz el-Nâimîn
ve İfhâm el-Kâsırîn» adlı risâleyi yazarak Kur'an talimi karşılığın-

(19) Bk. M. Ali Ayni, a.g.e., s. 106; Esat İleri, a.g.e., s. 4.

(20) Bk. Birgivi, Tarikat-ı Muhammediye, İstanbul, 1309/1891, s. 10-12,22.

(21) Bk. Birgivi, Tar. Muh., a.g.e., s. 219.

Not : Birgivi nakdin (para) vakfını haram görür. Çünkü vakfedi-
len şey gayrimenkul olmalıdır şartında ısrar eder. Halbuki bu kaide-
nin bazı istisnaları vardır. Meselâ bir çiftlikle birlikte ziraat âletleri
ve çiftlik hayvanlarının vakfedilmesi, mahallî örf ve âdet elverişli ol-
duğunda, kitap, para, koyun, keçi, inek gibi hayvanlar, harp ve süs
eşyasının vakfedilmesi gibi. Bk. Dr. Hüseyin Hâtemi, Türk Hukukun-
da Vakıf Kurma Muamelesi, İstanbul, 1969, s. 100-101.

(22) Bk. Zâhit Aksu, Le şâih al-İslâm Abû's-su'ûd et ses fatwa en droit
pénal (thèse de doctorat 3 ème cycle, Sorbonne, 1971, s. 111; Krş. t.
Prof. Dr. Hüseyin G. Yurdaydın, İslâm Tarihi Dersleri, Ankara, 1971,
s. 108.

(23) Bk. Birgivi, İnkâz el-Hâlikîn, Sül. Küt., Mehmet Arif - Mehmet Murad
kısmı, 174, v. 87b-110b.

da para almanın ve para vakfının gayri meşruluğunu gösteriyordu (24).

Deniyor ki Ebussuud, Birgivi'yi evine davet edip, ona halk arasında fitne çıkarmaması için nasihat etti (25). Sonra Ebussuud, Birgivi'nin fikrine muhalif olarak bir fetva çıkardı. Ve Birgivi'nin fikri memlekette yayılırsa birçok hayır işler kaybolmaya maruz kalır dedi. Bunun üzerine zamanın kadılarından Bilâl-zâde, Birgivi'nin bu hareketini riyâkârlıkla ve kıskançlıkla itham etti (26). Fakat halk Birgivi'nin samimiyetinden hiç şüphe etmiyordu. Belki Bilâl-zâde Şeyhülislâmın hoşuna gitmek için böyle hareket ediyordu (27).

D) İnziva Hayatı :

Birgivi günden güne bid'atlar hususunda halktan ümitsizliğe düşüyordu. Bir köşeye çekilip yalnız kendi nefsini temizlemeğe çalışmak duygusu gittikçe ruhuna hâkim oluyordu. Neticede İstanbul'a gelip Bayramî tarikatının mürcüdi Karamanlı Şeyh Abdurrahman'a (ölm. 972/1565) intisap etti. Bayramilere mahsus bir elbise giydi. Bir müddet ruhunu tezkiye ile uğraştı (28). Kassam-ı askeri iken aldığı paraları sahiplerine taksim için Edirne'ye gidip deftere göre dağıtıp helâllâştı (29).

Fakat Birgivi bu yeni hayata bir türlü ısınmadı. Çünkü yetiştiği medrese hayatı ile bu yeni meslek arasında büyük bir fark vardı. Mantık ilmini iyi öğrenen Birgivi yaratılışı itibariyle de herşeyi hemen kabul edecek meşrebde değildi. Her mesele için Kitap ve Sünnetten delil arardı. Bu durum Şeyh Abdurrahman'ın

(24) Bk. Birgivi, İkâz el-Nâimin ve İfhâm el-Kâsırîn, Süll. Küt., Mehmet Arif - Mahmet Murat, 174, v. 111b-116b.

(25) Bk. Peçevi, a.g.e., I, s. 467.

(26) Bk. Kâtip Çelebi, Miz. Hakk., a.g.e., s. 112; M. Süreyya, a.g.e., IV, s. 121; M. Tahir, a.g.e., I, s. 253; Kasım Küfrevî, İslâm Ansk., Birgivi md.; Esat İleri, a.g.e., s. 9; M. Ali Aynî, a.g.e., s. 108; H. G. Yurdaydın, a.g.e., s. 108.

(27) Bk. M. Ali Aynî, a.g.e., s. 108.

(28) Bk. Atâî, a.g.e., I, s. 179; Ali b. Bali, a.g.e., v. 161; M. Süreyya, a.g.e., IV, s. 121; Kâtip Çelebi, Miz. Hakk., a.g.e., s. 121-23; M. Tahir, a.g.e., I, s. 253; Peçevi, I, s. 467; Ş. Sami, Kamûs al-'lâm, İstanbul, 1306, II, s. 1284; M. A. Aynî, a.g.e., s. 106-7; E. İleri, a.g.e., s. 3-5.

(29) Bk. Atâî, a.g.e., I, s. 180; Kâtip Çelebi, a.g.e., s. 121-23; M. Tahir, a.g.e., I, s. 253.

gözünden kaçmadı (30). Ve ona eski mesleği olan tedaris hayatına dönerek medreselerde ders vermesini ve halka «emr bil maruf ve nehyi ani'l-münker'i» ifa ile meşgul olmasını tavsiye etti (31).

E) Tekrar Müderrislik Hayatına Dönüş :

Bu sıralarda Sultan II. Selim'in hocası Ataullah Efendi (ölm. 979/1571) doğduğu şehir olan Birgi'de bir medrese yaptırmıştı (32). Ataullah Efendi oraya gönderecek alim, fadıl bir müderris arıyordu. Hatırına Mehmet Birgivi geldi. Karamanlı Abdurrahmanın tavsiyesiyle padişah hocası Birgivi Mehmet'in tayinini bu yeni medreseye yaptırdı (33). Müderris Mehmet Efendi dervişliği bırakıp mezkûr medresede vazifeye başladı. Birgivi'nin ilmî fazileti kısa zamanda memlekette duyuldu. Yurdun dörtbir tarafından talebeler koşmaya başladı. Birgivi derhal popüler oldu. Bir yandan ders verirken güzel hitabete sahip olduğu için diğer yönden de vaazlarıyla halkı irşad ediyordu. Ayrıca kalemiyle de düşüncelerini etrafa duyurmaya çalışıyordu (34). Ateşli bir surette dini müdafaa ediyor, müslümanların dine uyararak gidişâtlarını düzeltmeleri ve bid'atlara bağlanmamaları için düşüncelerini duyurmak istiyordu (35). Çünkü zamanla herşey değişmişti. Sultanlar, vezirler, hâkimler ve alimler «emri bi'l-maruf ve nehy ani'l-münker»i hiç tatbik etmiyorlardı (36).

(30) Bk. M. Ali Ayni, a.g.e., s. 105; E. İleri, a.g.e., s. 9.

(31) Bk. Ali b. Bali, a.g.e., v. 181; 'Atâî, a.g.e., I, s. 179-81; M. Ali Ayni, a.g.e., s. 107; E. İleri, a.g.e., s. 9.

(32) Birgi: eskiden büyük bir şehir olmasına rağmen bugün Ödemiş kazasının bir nahiyesidir. Tarihi bir yerdir. Aydın Beylerinden kalma Ulu Camii vardır. Ataullah Efendi'nin yaptırdığı medrese kullanılmamakla beraber bugün ayaktaadır. Mehmet Efendi'ye Birgivi veya Birgili denmesinin sebebi ömrünün sonuna kadar burda müderrislikte kaldığı içindir.

(33) Bk. Peçevi, a.g.e., I, s. 467; Kâtip Çelebi, Miz. Hakk., s. 121; Ali b. Bali, a.g.e., V. 161; 'Atâî, a.g.e., s. 179-81; M. Süreyya, a.g.e., IV, s. 121; M. Tahir, a.g.e., I, s. 253; c. 2, s. 634; K. Küfrevî, İslâm Ansk., c. 2, s. 634; M. Ali Ayni, a.g.e., s. 106-107.

(34) Bk. Atâî, a.g.e., s. 180; Alib. Bali, a.g.e., V. 161-63; Kâtip Çelebi, Miz. Hakk., s. 121-22; M. Süreyya, a.g.e., IV, s. 121; M. Tahir, a.g.e., I, s. 253; M. A. Ayni, a.g.e., s. 107.

(35) Bk. Ali b. Bali, a.g.e., V. 161-63.

(36) Bk. Birgivi, Rahat el-Sâlihîn ve Savâikel-Münafikîn, Sül. Küt., Lâleli Kısmı, 1365, V. 9-10; Seyf el-Sârimli ibtâl'i vakf el-mukûd, Sül. Küt. Esad Efendi kısmı, 1581, V. 218b-249b.

F) Birgivi'nin Büyük Vezir Sokullu'ya Nasihatta Bulunması :

Birgivi hayatının sonuna doğru sadrı azam Sokullu Mehmet Paşaya memleketteki adâletsizlikle mücadele etmesi için tavsiyelerde bulunmak üzere İstanbul'a gitti (37). Birgivi'nin hangi aksaklıkların düzeltilmesi için Sokullu'ya tavsiyelerde bulunduğu dair hiçbir izahat yok. Fakat bunlar «Tarikat-ı Muhammediye»den çıkarılabilir kanaatindeyim. Çünkü zamanın adâletsizliğinden şikâyet ederken şunları sıraladığını görüyoruz; «çarşıdaki alışverişler, icarlar, ticaret, sanatlar, ücretler, şirketler ve araziye ait işler dinin emirlerine göre icra edilmiyor ve her tarafta bu gibi meselelerde cehalet hâkimdir» (38). Ve Birgivi'nin Sokullu'ya yaptığı nasihatının tesiri memlekette görülür (39).

G) Birgivi'nin Ebussuud'u redd için Seyf-i Sârim Risâlesini yazması :

Birgivi 979/1571 de Şeyhülislâm Ebussuud'un para vakfının caiz olduğuna dair fetvası (40) üzerine «Seyf-i Sârim-Keskin kılıç»ı yazdı. Bu risâlenin başında demiştir ki : «Vasiyetsiz yahut ölümüne bağlanmaksızın para vakfetmenin iptali için bir risâledir. Zira lüzumunda zamanımızın Şeyhülislâmı Ebussuud Efendi risâle yazıp çok yerinde yanlış yaptığından bunun ne yüzden reddedileceğini göstermek lâzım geldi. Tâki onu görenler güvenip sevap ararken günah işlemeyeler. Ve hâkimler ona aldanıp onun hükümlerine sığınmayalar. Zira güvenmeye elverişli değildir. Ve kıyamet gününde onlara özür olmaz. Usûl ve fûrua aykırı, makûl ve menkûl ile çelişiktir. Ben onu halk için fitne sayarım ve her gücü yetenin de bozması gerekli bir dinî sakınca olarak götürürüm. Lâkin sanmam ki ona kimse el atsin, ya bilgisizlikten, ya korkaklıktan ötürü. Öyle ise bana bunu önlemek lâzım oldu. Tâki bunu bilip de sakladığım

(37) Bk. Ali b. Bali, a.g.e., V. 161; Peçevî, a.g.e., I, s. 467; 'Atâî, a.g.e., I, s. 179; M. Tahir, a.g.e., I, s. 253; M. Süreyya, a.g.e., IV, s. 121; Kâtip Çelebi, Miz. Hakk., s. 121.

(38) Bk. Birgivi, Tar. Muh., s. 215-16.

(39) Bk. Peçevî, a.g.e., I, s. 467; 'Atâî, a.g.e., V. s. 112.

(40) Bk. Şeyhülislam Müftî el-Enâm Ebussund, Fatva fi sıhhati vakfiye el-derâhim ve'l-denânir ve lüzûmiha ve sıhhati sücciliha ve redd el-allâme el-Birgivi ve el-Mevlâ el-şehir bi Çivzâde, Sül. Küt., Dügümlü Baba kıs., 449, V. 34.

için bana yüklenecek olan lânetten ve bu konuda karşıma çıkan engelden sakınmış olayım», diye redde başlar (41).

Birgivi «Seyf-i sarım» da Ebussuud'un dayandığı delilleri zayıf bulur ve kendinin görüşlerini çeşitli yollardan ispatlamaya çalışır. Şunu söylemek gerekir ki Birgivi birçok meselelerde olduğu gibi bu meselede de idealist bir müslüman olarak hareket ediyor. Halbuki Ebussuud'u pratik hayatla daima haşır-neşir bulduğumuz için; onun, cemiyet problemlerinin çözümlenmesinde realist davrandığını söyleyebiliriz.

Bu mevzuuda Kâtip Çelebi diyor ki; «Birgili Mehmet Efendi merhum, şeriat ilimlerinde inceden inceye araştırmacı ve hâkikati bulma ardında koşan bir kimse olup kimi şeyhlerden işittiğime göre akli ilimlerden mantık fennini çok iyi öğrenmiş ve ömrünün yarısını ona vermişti. Lâkin başka felsefi ilimler meşrebine uygun olmadığından kitaplarında bunları inkâr etmiş, insanların örf ve âdetlerini tanımak için tarih de okumamış, şeriata bağlı ve dindar bir kimse olduğu için söylenen konularda ve sûflerin zikir sırasında sallanıp dönmelerinde ve basılmış paraların ayarlarının düşürülmesi dolayısıyla halkın işlerinin bozulmasında, meşrebinin gereğini «Tarikat-ı Muhammediye» adlı kitabında yazmış» (42).

Kâtip Çelebi'nin de belirttiği gibi Birgivi halkın alışkanlıklarını değiştiremedi. Sonra merhumun talebeleri ve onun yolundan giden taraftarları birkaç konuda ifrat ve tefrite gittiler (43).

H) Birgivi'nin son eseri, Sadriazam ve Sultanla olan son ilişkisi :

Birgivi 980/1572 tarihinde «Tarikat-ı Muhammediyeyi» yazdı. Çok kuvvetle ihtimal bu eser Birgivi'nin en son yazdığı eserdir.

(41) Bk. Mehmet el-Birgivi, el Seyf el-Sarım li, İbtâli vakf el-nukûd, Sül. Küt., Esad Efendi kısmı, 1581, V. 218b-249b; Kâtip Çelebi, Mizanü'l-Hakk., fi İhtiyaril Ahakk, Hazırlıyan : Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, 1972, s. 106.

Not : Para vakfının caiz olmadığı meselesi ilkin Birgivi tarafından ortaya çıkmamıştır. Ebussuud'dan önce Şeyhülislâm olan Çivi-zâde (Ölm. 954/1547) de para vakfı aleyhinde idi. (40) dip nottaki fetvayı havi risâleye bak!

(42) Bk. Kâtip Çelebi, Miz. Hakk., Hzr. O. Şaik Gökyay, s. 105-106.

(43) Bk. Kâtip Çelebi, Miz. Hakk., s. 121-25; Y. Z. Yörükân, İlähiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1952, c. I. fask. II ve III, s. 145 ve 399.

Tarikat-ı Muhammediye ortaya çıktığı zaman efkâr-ı umumîde büyük bir yankı yaptı. Sokullu Mehmet Paşa (Sadrâzam), Birgivi'yi İstanbul'a davet etti. Bu eserde işaret ettiği adâletsizliklerin giderilmesi için onun fikirlerini sordu (44).

Diğer taraftan II. Selim'in mektupla Birgivi'yi İstanbul'a davet ettiği ve Birgivi'nin buna mektupla cevap verdiğinden bahsediliyor (45).

Biz burda makalemizin sınırını aşacağı için «tarikat-ı Muhammediye» nin tahliline, lehinde, aleyhinde neler söylendiğine ve kimler tarafından şerhler yapıldığına temas edemeyeceğiz. Ancak bu mevzuuda yukarda ismi geçen tezimizle, M. Ali Ayni'nin Türk Ahlâkçıları İstanbul 1939 c. I, s. 105-51'e tetkik buyurulmasına işaretle yetineceğiz.

I) Birgivi'nin vefatı :

Birgivi Mehmet Efendi müderrislik, vaizlik ve telif hizmetlerini sürdürürken Birgi'de yakalanmış olduğu taundan 1 Cemaziyevvel 981 / Ağustos 1573 de vefat etti (46). Kabri Birgi mezarlığında rivayete göre kendi eliyle diktiği büyük bir servî ağacının dibinde olup, etraftan gelenler bilhassa Mayıs ve Haziran aylarında ziyaret etmektedirler.

J) Birgivi'nin Tesir Altında Kaldığı Kaynaklar :

Birçok Osmanlı alimleri gibi akâid ve kelâm sahasında Birgivi üzerinde de Necmeddin Ömer el-Nesefî (ölm. 537/1142) nin

(44) Bk. M. Ali Ayni, a.g.e., s. 108.

(45) Bk. M. Hulûsi İşler, İmamı Birgivi Hayatı-Eserleri, Kabir Ziyareti ve Âdâbı, İstanbul, 1969, s. 20.

(46) Bk. yukarda adı geçen eserlerden başka olarak; C. Brockelmann, GAL Suppl., II, p. 654-58; Carra de Vaux, Encyclopédie de l'Islam (ancienne édition) (L'article), I, p. 24; Garcin de Tassy, Exposition de la foi musulmane de Birkéwi traduit du Turc, Paris, 1822; British Museum General Catalogue of Printed Books, XX, p. 819, Henri LAOUST, Les Gouverneurs de Damas sous les Mamlûks et les premiers ottomans, Damas, 1952, p. 181, Les Schismes dans l'Islam, Paris, 1965; p. 312-313; Ö. M. Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, Ankara, 1960, c. II, s. 472-73; Ş. Sami, Kamûs el-A'lâm, İstanbul, 1306, c. II, s. 1284; M. Rahmi Balaban, Felsefe Tarihi, İstanbul, 1948, s. 111-12; Ö. R. Kohhâla, Mucem el-müellifin, Damas, 1960, IX, s. 123-24; Zirikî, el-A'lâm, Kamûs Terâcim, 2. baskı, VI, s. 286.

akâid kitabı, Taftazânî' (ölm. 793/1389) nin «Şerh el-akâid»i ve «Şerh el-makâsıd»ı ve Seyyid Şerif el-Cürcânî (ölm. 816/1413) nin «Şerh el-mevâkıf»ının tesiri görülür (47).

Ahlâk konularında İmamı Gazzâlî (v.505/1111) nin tesiri müşahede edilir. Bununla beraber ender olarak Gazzâlî'nin fikrine iştirak etmediği de vakidir (48).

Fıkhî mevzularda aşağı yukarı kendinden önceki bütün hanefî fakihlerin eserlerinden istifade etmiştir.

Birgivî «Redd el-kabriye» risâlesinin önsözünde bu eserin büyük bir kısmını İbni Kayyim el-Cevziyye (ölm. 751/1350)nin «İğâsat el-lehfân fî mesâid el-şeytan» adlı kitabından seçtiğini ifade ediyor (49). Fakat Birgivî'nin hiçbir eserinde İbni Kayyim el-Cevziyye'nin hocası olan İbni Teymiye (v.728/1328) nin ismine rastlamıyoruz. Şu halde Birgivî'nin İbni Teymiye'den talebesi vasıtasıyla etkilendiği düşünülebilir.

K) Birgivî'nin Tesiri ve Şöhreti :

Birgivî herşeyden önce hanefî-matürîdî olan bir Türk alimidir. Taklîdciliğe karşıdır. Aklın ve naklin atbaşı yürütülmesine taraftardır.

Çoğu arapça birkaçı da Türkçe olmak üzere irili ufaklı kırktan fazla eseri vardır. Bunlar; fıkha, itikâda, tasavvufa, hadise, tefsire, arap gramerine, firkalara v.s. dairdir.

Risâle-i Birgivî veya Vasiyetnâme-i Birgivî halkın anlayacağı tarzda kaleme alınmış bir eser olup XVI. asrın ikinci yarısından itibaren arapça bilmeyen müslüman Türk toplumunun faydalandığı Türkçe ilmihal kitabı olmuştur. Hakikaten bu kitap dinî bilgileri öğrenmek isteyen halkın pek âlâ ihtiyaçlarına cevap veriyordu. Bu sayede Birgivî ismi halkın lisanında İmamı Birgivî diye meşhur oldu.

Tarikat-ı Muhammediye ise ortaya çıktığından beri vaizlerin bir el kitabı haline gelmişti. Çünkü bu eser arapça yazılmış olup

(47) Bk. Birgivî, Tar. Muh., s. 22.

(48) Bk. aynı eser, s. 80.

(49) Bk. Birgivî, R. Redd el-Kabriye, Sül. Küt., Esad Efendi kısmı, 3780, V. 47b-68b.

birçok konuları içine alıyor ve her konuda ayet ve hadisleri birarada topluyordu. Bu ise çoğu vaizler için biçilmiş kaftan gibiydi. Böylece Tarikat-ı Muhammediye müelifi Birgivi müslümanlar arasında ister istemez tanıtılıyordu.

Arapça sarf risâleleri (Kifâyet el-mübtedî, Fadıla alâ'l-emsile) ve gramer kitabı olan «Izhâr»ı medreselerde okuyan talebelerin daima ellerinden düşürmedikleri eserlerdi. Bu bakımdan Birgivi adı talebeler arasında da sık sık kullanılmış oluyordu.

Diğer taraftan zamanının meşhur Şeyhülislâmlarından Ebussuud gibi zatın fikirlerine muhalif olarak para vakfının, ücretle Kur'an okumanın ve okutmanın caiz olmadığını risâleler yazarak ilân etmesi Birgivi'yi daha da popüler yapıyordu.

Birgivi bid'atlar hususunda çok titiz davranıyordu. Müslümanları ehl-i sünnet ve selevin yoluna davet ediyordu. Zamanındaki mutasavvıfların raks hareketlerine şiddetle karşı çıkmıştı. Aslında kendisi Ehl-i sünnet anlayışındaki tasavvufa karşı değildir. Çünkü eserlerinde Bayezid-i Bistamî, Cüneydi Bağdadî, Seriyü-s-Sakatî, Bîşr Hafî, Muhiddin Arabî gibi meşhur sûfilere hürmetle zikreder.

Yukardanberi sıralamaya çalıştığımız hususlara Birgivi'nin ateşli hitâbetini ve taraftarlarının (50) sonsuz hayranlıklarını da katarsak şöhretinin nerelerden geldiğini daha iyi anlamış oluruz.

MEHMET BİRGİVİ

In this article Dr. E. Yüksel gives information on Mehmet Birgivi Ef.. Who was one of the great Turkish Scholars ('*alim*) in the 16th century. His discussion on the great commentator Ebussuud Ef. is also mentioned here. Later on we are informed about Birgivi's life and how he retired into spiritual seclusion, and later of his return to the **madrasa** as an instructor. We also learn of Birgivi's relationship with Sokullu Mehmet Paşa. Finally the author discusses the works of Birgivi and the sources that influenced him and his reputation.

(50) Bu konuda tafsilat için Bk. H. G. Yurdaydın, a.g.e., s. 125-27; Kâtip Çelebi, Miz. Hakk., a.g.e., s. 127; Naima Tarihi, İstanbul, 1281/1964, VI, s. 229; İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara, 1951, III, s. 351-374; J. Hammer, Histoire de l'Empire ottoman, traduite de l'Allemand sur la deuxième édition, par M. Dochez, t. 2, Paris .1844. s. 574.